

УДК 343.21

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2025.18>**М. В. Мальцев***orcid.org/0009-0000-2218-4945**аспірант кафедри кримінального права**Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВІДМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 272 КК УКРАЇНИ ВІД СУМІЖНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Метою статті є встановлення основних критеріїв розмежування складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 272 Кримінального кодексу України (Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою), від суміжних кримінальних правопорушень (зокрема статей 271, 273, 274, 275, 367 КК України) на основі аналізу їх юридичної природи та чинного кримінального законодавства України.

З метою реалізації поставленої мети у статті визначено низку взаємопов'язаних дослідницьких завдань, вирішення яких дозволяє здійснити комплексний підхід до теми. По-перше, проведено ґрунтовний аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 272 КК України, з детальним висвітленням усіх його елементів - об'єкта, об'єктивної сторони, кола суб'єктів, а також суб'єктивної сторони, з урахуванням специфіки правозастосування у сфері робіт підвищеної небезпеки. По-друге, важливим є виокремлення спільних рис і концептуальних відмінностей між зазначеним складом кримінального правопорушення та суміжними кримінальними правопорушеннями, зокрема тими, що передбачені статтями 271, 273, 274, 275 та 367 КК України. Таке порівняння сприятиме кращому розумінню міжгалузевих зв'язків і виявленню типових помилок у практиці кваліфікації. По-третє, у статті передбачається формулювання чітких та виважених критеріїв, які дають змогу належним чином розмежовувати порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою від інших кримінальних правопорушень, близьких за змістом, але відмінних за юридичною природою. По-четверте, планується надати обґрунтовані рекомендації щодо застосування спеціальних чи загальних норм у випадках колізії або конкуренції статей, а також висвітлити основні проблеми правозастосування, що виникають при такій конкуренції.

Забезпечення охорони праці виступає одним із фундаментальних обов'язків роботодавців, керівників підприємств, установ та організацій, незалежно від форми власності. Належне дотримання встановлених нормативів і правил безпеки під час здійснення виробничих процесів є визначальним

фактором у запобіганні виробничому травматизму, техногенним катастрофам і масовим нещасним випадкам, тощо. У свою чергу, ігнорування або відступ від затверджених вимог охорони праці й техніки безпеки створює реальну загрозу життю, здоров'ю працівників та інших осіб, які перебувають у зоні потенційного ризику, а тому потребує посиленої правової регламентації і відповідного кримінально-правового реагування. Саме така об'єктивна небезпека обумовила необхідність криміналізації відповідних діянь у системі кримінального законодавства України.

Актуальність теми обумовлена складнощами, які виникають у практиці кримінально-правової кваліфікації через подібність складів кримінального правопорушення, передбаченого статтею 272 КК України, з іншими суміжними кримінальними правопорушеннями, передусім ст. 271 КК (порушення вимог законодавства про охорону праці), а у випадку службових осіб – ст. 367 КК (службова недбалість), а також спеціальних складів, передбачених ст. 273–275 КК (порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах; порушення правил ядерної або радіаційної безпеки; порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд). Такі суміжні норми мають схожі ознаки (бланкетний характер, наслідки у вигляді шкоди здоров'ю чи загибелі людей, необережну вину), що ускладнює їх конкуренцію при кваліфікації.

Кримінальне правопорушення, передбачене статтею 272 КК України, характеризується специфікою об'єктивної сторони, яка полягає у порушенні правил безпеки при виконанні робіт із підвищеною небезпекою, що створює загрозу життю та здоров'ю людей. Наприклад, на практиці це можуть бути випадки недотримання правил техніки безпеки при проведенні будівельних або монтажних робіт, наслідком чого стають нещасні випадки, травмування працівників або сторонніх осіб. Диспозиція норми бланкетна, тому для з'ясування змісту порушених правил слід звертатися до спеціальних нормативно-правових актів, що регулюють безпеку відповідних робіт. Як

зазначає Бахуринська О.О., подібні правопорушення характеризуються чітким зв'язком між порушенням нормативних вимог і наслідками у вигляді шкоди здоров'ю людей або створення загрози для життя [4].

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується переважно необережною формою вини (злочинна недбалість або злочинна самовпевненість), хоча не виключаються випадки умисного ігнорування правил безпеки. Таким чином, ст. 272 поєднує у собі матеріальний склад (наслідки у вигляді шкоди) з характеристикою необережної вини щодо таких наслідків.

Суб'єктом виступає спеціальний суб'єкт – особа, на яку покладені обов'язки з дотримання відповідних правил безпеки. Такі обов'язки можуть впливати із службових повноважень (наприклад, керівник ділянки, начальник зміни, інженер з техніки безпеки), трудової функції (безпосередній виконавець робіт – наприклад, машиніст, стропальник, зварювальник тощо) або спеціального доручення. Головне, щоб особа допущена до виконання цих робіт і несла обов'язок їх безпечного проведення [5].

Особливе значення для розмежування має відмежування складу ст. 272 КК України від суміжного складу, передбаченого ст. 271 КК України. Попри очевидну подібність, основна відмінність полягає в характері порушених правил і сфері регулювання. Якщо ст. 272 КК України охоплює вузьку групу правил, пов'язаних саме з роботами підвищеної небезпеки, то ст. 271 КК України охоплює значно ширший спектр вимог законодавства про охорону праці загалом. Іншими словами, стаття 272 є спеціальною нормою щодо порушень правил безпеки в особливо небезпечних галузях або видах робіт (шахти, будівництво, вибухові роботи, тощо), тоді як стаття 271 – загальна норма про охорону праці, що стосується і менш небезпечних умов праці. Обидва кримінальні правопорушення належать до однорідних посягань (безпека праці й виробництва) і мають спільну мету – захистити життя та здоров'я працівників.

Ключовими критеріями для правильного розмежування виступають об'єкт, суб'єкт та характер і специфіка правил кримінального правопорушення.

Якщо порівняти з спеціальними нормами цього ж розділу, стаття 273 КК України фокусується на безпеці вибухонебезпечних підприємств, зокрема – тих, де зберігаються або використовуються вибухові речовини. Стаття 274 КК України спрямована на захист ядерної та радіаційної безпеки – йдеться про поводження з джерелами іонізуючого випромінювання, ядерним паливом, а також з об'єктами атомної енергетики. Стаття 275 КК України, у свою чергу, охоплює порушення правил

експлуатації машин, механізмів, устаткування та транспортних засобів, які внаслідок своєї складності та потужності також становлять джерело підвищеної технічної небезпеки. В свою чергу ст. 271 КК України охоплює більш широкий спектр питань, пов'язаних з охороною праці як системою заходів. Отже, правильно визначений об'єкт дає змогу точно окреслити коло суспільних відносин, що перебувають під кримінально-правовим захистом, і уникнути неправильної кваліфікації діянь. Якщо, наприклад, правила пожежної безпеки порушені на вибухонебезпечному об'єкті і створили загрозу вибуху, то перевага надається ст. 273 КК України (спеціальна норма) перед загальною ст. 270 КК України (Порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки).

Щодо суб'єкта, то статті 272–275 КК України передбачають наявність спеціального суб'єкта, який не просто перебуває у трудових або посадових відносинах, а безпосередньо відповідає за дотримання правил безпеки під час виконання конкретних робіт в тому числі з підвищеною небезпекою. Такими особами можуть бути, зокрема, начальники змін, майстри, керівники діляниць, інженери з техніки безпеки або інші відповідальні особи, які згідно з посадовими інструкціями, положеннями або наказами роботодавця зобов'язані забезпечувати дотримання відповідних правил. Головне, щоб особа допущена до виконання цих робіт і несла обов'язок їх безпечного проведення. В свою чергу стаття 271 КК України, навпаки, не містить вимоги щодо спеціального суб'єкта. Суб'єктом цього кримінального правопорушення може бути будь-яка службова особа, яка в силу службового становища ухиляється від виконання обов'язків, встановлених законодавством про охорону праці. Зокрема, це можуть бути керівники підприємств, головні інженери, начальники відділів кадрів, які, наприклад, не забезпечили належні умови праці або не провели навчання з техніки безпеки. Таким чином, у контексті розмежування складів стаття 272 КК України вимагає наявності прямого зв'язку між діями особи та виконанням робіт підвищеної небезпеки, а стаття 271 КК України допускає більш широке коло суб'єктів, пов'язаних із забезпеченням охорони праці загалом, навіть якщо вони не виконують роботу на місці підвищеної небезпеки.

Об'єктивна сторона кожного зі складів кримінальних правопорушень передбачених ст.ст. 272–275 КК України, передбачає діяння у вигляді порушення встановлених правил безпеки у відповідній сфері. При цьому для кваліфікації достатньо як фактичного настання шкідливих наслідків (наприклад, заподіяння тілесних ушкоджень чи загибелі людей, забруднення навколишнього середовища), так і створення реальної

загрози їх настання. Таким чином, склади є формально-матеріальними. Наприклад, у випадку статті 272 КК України йдеться про порушення, що мають місце при виконанні робіт із підвищеним рівнем ризику, тоді як за статтею 274 КК України відповідальність настає навіть за недотримання інструкцій під час транспортування радіоактивних матеріалів.

Суб'єктивна сторона у статтях 272–275 КК України виражена у формі необережної вини – як злочинної самовпевненості, так і злочинної недбалості. Це означає, що особа або усвідомлювала суспільно небезпечний характер своїх дій (бездіяльності), але легковажно розраховувала на запобігання наслідкам, або не усвідомлювала, хоча повинна була й могла їх усвідомлювати. Важливою відмінністю є те, що умисел у цих складах кримінальних правопорушень не передбачається, що унеможливорює притягнення до відповідальності за навмисне порушення без настання наслідків.

Крім того, певні труднощі розмежування виникають із суміжними складами, що стосуються загальної недбалості в роботі, халатності посадових осіб (ст. 367 КК України), де важливо встановити коло службових повноважень особи та характер її дій (бездіяльності).

Схожість ст. 272 КК України та ст. 367 КК України полягає в їхній орієнтації на покарання необережності, що призводить до суспільно небезпечних наслідків. Проте ст. 272 КК України є більш спеціалізованою нормою, спрямованою на виробничу безпеку, тоді як ст. 367 КК України – універсальною для службових правопорушень.

Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою потребує чіткішого відмежування від службової недбалості у випадках, коли службова особа на виробництві порушує правила безпеки – це може бути предметом вдосконалення законодавства.

Наприклад: «Інженер з охорони праці на будівельному об'єкті (службова особа) не проконтролював видачу захисного спорядження працівникам, які виконували висотні роботи. Один із працівників упав із висоти через відсутність страховки, отримавши тяжкі травми». Якщо інженер сам відповідав за дотримання правил безпеки, то слід кваліфікувати його дії за ст. 272 КК України. Якщо його обов'язки обмежувалися загальним контролем, то за ст. 367 КК України. На практиці ж можливе оскарження вироку через нечіткість розмежування меж вищевказаних кримінальних правопорушень.

Роблячи висновок можна сказати, що розмежування кримінального правопорушення за ст. 272 КК України з суміжними кримінальними правопорушеннями є необхідною умовою правильної кваліфікації та забезпечення принципу законності в кримінально-правовій практиці України.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Закон України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 року № 2695-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 49.
4. Бахуринська О. О. Кримінально-правова характеристика порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.
5. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Проблеми кримінальної відповідальності за злочини проти безпеки виробництва // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2011. – № 3(1). – С. 174–183.

Анотація

Мальцев М. В. Відмежування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК України від суміжних кримінальних правопорушень. – Стаття.

У статті здійснено комплексне дослідження складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 272 Кримінального кодексу України (порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою), з метою його належного розмежування від суміжних кримінальних правопорушень, зокрема тих, що передбачені статтями 271, 273, 274, 275 та 367 КК України.

На основі аналізу законодавчих положень, доктринальних підходів та практики правозастосування у статті визначено основні ознаки, які відрізняють склад за ст. 272 КК України від інших подібних складів. Особливу увагу приділено об'єкту, об'єктивній стороні, колу спеціальних суб'єктів, а також формі вини як основним критеріям відмінності між складами. Зосереджено увагу, що ст. 272 КК України є спеціальною нормою щодо порушення правил охорони праці саме під час виконання робіт із підвищеною небезпекою, що суттєво відрізняє її від загальних норм, зокрема ст. 271 КК України. Визначено, що саме характер робіт (підвищений рівень ризику), а також конкретний зміст порушених правил (технічні, виробничі, галузеві інструкції) є визначальними чинниками у кваліфікації.

Окремо розглянуто проблематику конкуренції норм у випадку, коли службова особа порушує правила безпеки, що створює загрозу життю чи здоров'ю осіб, і виникає необхідність відмежування між ст. 272 КК України та ст. 367 КК України. Установлено, що за наявності спеціального статусу особи та прямого зв'язку між її діями й процесом виконання небезпечних робіт, застосуванню підлягає саме ст. 272 КК України.

Розкрито ключові відмінності від складів, передбачених статтями 273–275 КК України, з урахуванням техногенного та галузевого характеру правопорушень (вибухонебезпечні об'єкти, ядерна безпека, промислове обладнання). Проаналізовано типові проблеми, що виникають при конкуренції норм, та окреслено напрями для їх правильного вирішення в практиці.

Стаття має прикладне значення для фахівців у галузі кримінального права, допомагає формувати послідовну та зрозумілу практику правозастосування у сфері охорони життя та здоров'я працівників, покращує точність кваліфікації правопорушень і сприяє кращому розумінню законодавства у складних випадках.

Ключові слова: охорона праці, кримінальна відповідальність, безпека виробництва, підвищена небезпека.

Summary

Maltsev M. V. Delimitation of the criminal offense provided for in article 272 of the Criminal Code of Ukraine from related criminal offenses. – Article.

The article presents a comprehensive analysis of the elements of the criminal offense defined in Article 272 of the Criminal Code of Ukraine (violation of safety rules during the performance of high-risk work), with the aim of properly distinguishing it from related criminal offenses, in particular those provided for in Articles 271, 273, 274, 275, and 367 of the Criminal Code of Ukraine.

Based on the analysis of legal provisions, doctrinal approaches, and law enforcement practice, the article identifies the key features that differentiate the offense under Article 272 from other similar offenses. Particular attention is paid to the object, objective side, category of special subjects, and the form of guilt as the main criteria for differentiation.

It is emphasized that Article 272 of the Criminal Code of Ukraine is a special provision concerning violations of labor safety rules specifically during high-risk operations, which significantly distinguishes it from general norms,

in particular Article 271. It is determined that the nature of the work (increased level of risk), as well as the specific content of the violated rules (technical, industrial, sectoral regulations), are decisive factors for qualification.

The article also examines the issue of norm competition in cases where an official violates safety rules, creating a threat to life or health, and there arises a need to differentiate between Article 272 and Article 367 of the Criminal Code. It is established that if the person has a special status and a direct link between their actions and the execution of hazardous work, Article 272 should be applied.

Key differences from the offenses set out in Articles 273–275 of the Criminal Code are revealed, considering the technogenic and sectoral nature of the violations (explosive facilities, nuclear safety, industrial equipment). Typical issues arising from norm competition are analyzed, and directions for their proper resolution in practice are outlined.

The article has practical relevance for professionals in the field of criminal law: it contributes to the formation of a consistent and clear law enforcement practice in the area of protecting life and health of workers, improves the accuracy of legal qualification of offenses, and promotes better understanding of legislation in complex situations.

Key words: protection of labour, criminal responsibility, industrial safety, increased danger.